

mulace odráženého objektivního zákonitého vztahu jevů anebo znamená změnu jeho obsahu nebo oboje? Sovětský filosof V. P. Tugarinov i mnoho jiných teoretiků zabývajících se otázkou zákona předpokládají, že vývoj vědeckých zákonů je obsažen v jejich zpřesňování, konkretizaci, zevšeobecnování a prohlubování. Správnější je jistě stanovisko soudružky Machovcové, která říká, že rozhodující úlohu ve vývoji vědeckých zákonů hraje především vývoj obsahu vědeckého zákona. Změny ve formulaci vědeckého zákona představují vývoj jenom tehdy, když se uskutečňují v závislosti na změně jeho obsahu.

Bylo by možné pokračovat dále v rozboru jednotlivých otázek. Doufáme však, že to, co zde bylo řečeno o práci soudružky Machovcové, upozorní dostatečně teoretické pracovníky, že nevelká řada knih zabývajících se metodologickými otázkami filosofie a přírodních věd byla rozmnožena o velmi podnětnou a záslušnou práci. Studie soudružky Machovcové pochopitelně nemohla vyřešit všechny otázky týkající se objektivních i vědeckých zákonů. Některé otázky autorka pouze nadhodila a dále neřešila (otázka vztahu zákona a zákonitosti), o některých se ani řezmiňovala (vztah zákona k některým kategoriím dialektiky) atd. To ovšem nikterak nezmenšuje význam této práce, naopak může se stát podnětem k rozvinutí dalšího bádání v této značně zanedbávané oblasti filosofie i přírodních věd.

Antonín Jašek

Odpor ke lži jako kořen racionalismu

Archibald Robertson; *Racionalismus v teorii a praxi. Z angličtiny přeložil Jaroslav Strnad, závěrečné slovo L. Tomáška. Vydalo Státní nakladatelství politické literatury v Praze 1960.*

Robertsonova nevelká knížka, která byla přeložena do češtiny, vznikla z časopiseckých článků a přednášek, které jsou celkem volně spojeny. Autor rozdělil svůj spisek do tří částí: Náboženství a filosofie (7 statí), Křesťanství a historie (5 statí), Etika a politika (10 statí).

Už pro mnohost těchto článků a pro jejich obsahovou různorodost je velmi obtížné podat jen poněkud vyčerpávající kritiku této práce. V celku lze říci, že Robertsonovým myšlenkám jistě nelze upřít dobrou vůli. Zvláště některé z jeho statí, jako třeba „Jde o civilizaci“ nebo „Propaganda“ aj., se dotýkají živých a naléhavých politických otázek dneška a už svým tématem jsou hlízké nejen Angličanům, ale i nám. Ovšem výsledný dojem, který spisek v našem čtenáři zanechá, je pocit značné rozpačitosti pramenící z podivné směsice souhlasu s některými autorovými závěry a naopak z nelibosti nad jeho četnými i velmi zásadními omyly. Tato rozpačitost zřetelně proniká i z komentáře L. Tomáška k českému vydání, který se snaží opravit některé autorovy omyly, doplnit četné nedořešené myšlenky a vysvětlit různé podivné formulace. Už z toho důvodu od podrobného rozboru upouštím a odkazuji na Tomáškův komentář, který končí tímto závěrečným hodnocením Robertsonovy práce: „I když se tedy neztotožňujeme se všemi autorovými stanovisky a názory ani s metodou jeho filosofického uvažování, nemůžeme Robertsonovi upřít jeho myšlenkovou podnětnosti, jeho snahu proniknout k podstatě věci, dobrat se pravdy a bojovat za ni.“

Tomášek se snaží vysvětlit, že jednou z příčin této směsice pravdy a omylů, s kterou se setkáváme v Robertsonových statích, je zvláštnost a odlišnost anglických poměrů, jež „svazují“ Robertsona nejenom námětem, ale i terminologicky, argumentačně, volbou jmen a příkladů“.

Pravděpodobně má Tomášek pravdu, ale domnívám se, že je to jen částečné vysvětlení.

Vzhledem k počtu a zásadnosti těchto mnohých Robertsonových omylů — jde přece o anglického marxistu, který je od roku 1938 členem Komunistické strany Velké Británie, je těžko se zbavit dojmu, že nevyplývají jen z volby námětů, z terminologie, z esejistického stylu nebo ze specifického anglického prostředí. Zdá se naopak, že Robertson nedovedl dost důsledně vliv tohoto prostředí ze sebe setřást a že přes všechnu dobrou vůli vleče s sebou i on balvan anglické tradice, konkrétněji řečeno — tradice pokrokovější části anglické buržoazní inteligence. V tomto mínění utvrzuje čtenáře nejenom zarážející slučování vědecké metody s idealistickými pohledy, ale například i Robertsonův — pravděpodobně nevědomý — intelektualismus nebo — jak on sám říká — „kabinetní filosofie“.

Povšimněte si toho, co píše o Millovi, a jistě budete s Robertsonem souhlasit: „Ať byl Mill jakkoli velkým mužem, v této diskusi se ukázal tak trochu kabinetním filosofem; čteme-li jeho spis „O svobodě“, připadá nám svět jako velký debataní klub, kterému předsedá benevolentní John Stuart Mill, který neschvaluje právo hrubě většiny umlčet menšinu tohoto debataního klubu a který hájí právo i toho nejhlupejšího na to, aby byl plně vyslyšen, s největší možnou nadějí, že jeho hloupost se může ukázat pravdou.“

I když Robertson v zásadě svou polemikou dobře míří a správně zasahuje, nemůžeme se při četbě mnohých jeho statí zbavit dojmu, že na něho platí právě to, co říká o Millovi. Jeho argumenty jsou pečlivě voleny tak, aby vedly k cíli, který řečník hájí, ale aby se ani obsahem, ani formou nedotkly odporce, který je konec konců členem téhož diskusního klubu. A tak, i když přes všechny výhrady souhlasíme s leckterými Robertsonovými závěry, přece jen nás jeho myšlenky ani nestrhnou, ani nenadchnou.

Zdá se, že i autor si je určitě akademičnosti své práce vědom; alespoň v článku „Starí, mladí a pokrok“, který přes „racionalistický“ rozbor nemůže zakrýt melancholický tón, říká: „My, kteří jsme vyrůstali před rokem 1914, musíme jednat s generací, která nás ne-respektuje, která by nás *neměla* respektovat a pro kterou jsou naše spory něčím mrtvým — Neziskáváme-li na svou stranu dnešní šestnáctileté a osmnáctileté, je to proto, že k nim nepromlouváme živým jazykem, jak to činili prorokové našeho mládí, když šlo o nás. — Dnešní generace se více zajímá o to, aby našla práci a domov a zabránila třetí světové válce. A tak je to také správné.“

Když ne jinde, tedy alespoň právě na tomto místě bychom čekali, že Robertson se pevně a jasně postaví na „racionalistické“ stanovisko v širším slova smyslu, tj. na *stanovisko vědecké*, že ukáže na dobou a třídní podmíněnost a omezenost racionalismu svého mládí (především ve smyslu protináboženského boje), že ukáže na rafinované lži současné anglické buržoazie a hlavně a především na jejich *společné třídní kořeny*.

Avšak místo toho — jako ostatně i v jiných svých statích — vyhne se Robertson i tentokrát povinnosti opravdového „racionalisty“ vyhlásit boj nejen lžím, ale především jejich pravému zdroji a uchýlí se do zátiší individuálního života. Působení „bývalého racionalisty“ na dnešní mládež si totiž představuje takto:

„Jsme-li rodiči, můžeme žít ve vztahu rovnocenného přátelství se svými dětmi. Nejsme-li jimi, můžeme udržovat takový vztah s kterýmikoli mladými lidmi, kteří jsou ochotni tolerovat naši společnost. Musíme mít neustále na paměti, že se můžeme od nich naučit zrovna tolik, jako oni od nás. Můžeme od nich poznat ten druh problémů, který je zajímavý, a můžeme ukázat, že jsme více (ne méně) k těmto problémům citliví, poněvadž jsme čelili svým problémům a bojovali jsme. Tímto způsobem můžeme ospravedlnit racionalismus, který v nás žije, vůči těm, kdo se mohou domnívat, že mu již odzvonilo.“

A právě v tom je největší slabina Robertsonovy knížky. Brojí proti nejružnějším lžím a klamům, cituje Carlyla: „Kde nejdeš lež, jež tě utlačuje, znič ji!“ — sám říká, že „odpor ke lži je kořenem racionalismu“, ale když má jasně ukázat, že obrovský systém všech těch lží je důsledkem vykořisťovatelského řádu a že tedy se musíme zaměřit na odstranění vykořisťování, stává se nejistým, nebo dokonce skládá ruce v klín, jako např. ve stati o etice víry, kde říká: „Nejsme rádi, když jsme obelháváni, stejně jako nemáme rádi, když jsme uráženi, olupováni a podváděni. Poněvadž nejsme rohinzoní, ale patříme navzájem k sobě, můžeme žít pospolu jedině tehdy, když se dohodneme (!), že se lhaní a podobných asociálních činů vyvarujeme. Protože žijeme v nedokonalé zorganizovaném světě, zjišťujeme, že pravidlo má mnoho výjimek. Každý den se u nás v Anglii lže v obchodě, v politických projevech, v novinách, v rozhlase, vůbec v propagandě. Jsme natolik společenskými tvory, že to nemáme rádi (!). Naneštěstí pokud se nezmění svět — pokud boj o existenci mezi třídami, národy, virami neustoupí společnému boji proti přírodě — musíme tento stav trpět. Prozatím se musíme pokusit, abychom do něho nebyli zataženi víc, než je nutno.“

Reklí jsme na začátku, že jedním z nesporných kladů Robertsonových úvah je autorova dobrá vůle. Knížka má však i jiný klad, který tkví právě v její nedokonalosti: ukazuje nám totiž způsob myšlení určité části anglické — relativně pokrokové — inteligence.

Živan Vodsedašek

Zbožní výroba ve státním socialistickém sektoru

Jaroslav Vejvoda: nakladatelství ČSAV, Praha 1960. 391 stran.

O problému zbožní výroby v socialistické společnosti se rozvíjí mezi marxistickými ekonomy široká diskuse. Není sporu o tom, že zbožní výroba v socialismu existuje; spornou otázkou je její rozsah a podmínky její existence. Zásadní rozpor je v pojetí charakteru výroby ve státním socialistickém sektoru. Někteří ekonomové neuznávají zbožní charakter výroby v rámci tohoto sektoru, jiní jej uznávají, liší se však v názoru na podmínky jeho